

foto J. Verboom (RD)

J. van Oort, A. de Reuver, M. Verduin (redactie)

VERBI DIVINI MINISTER

Een bundel opstellen over de dienaar en
de bediening van het goddelijke Woord
aangeboden aan

L. KIEVIT v.d.M.

ter gelegenheid van zijn vijfenzestigste verjaardag

UITGEVERIJ TON BOLLAND - AMSTERDAM 1983

*Niet dat wij van onszelf bekwaam zijn iets te denken,
als uit onszelf; maar onze bekwaamheid is uit God,
die ons ook bekwaam gemaakt heeft om te zijn dienaars
van het Nieuwe Testament, niet van de letter, maar
van de Geest. . .*

PAULUS

*Er laait een vuur in het Woord Gods, het is de gloed
van de Heilige Geest.*

*Indien de dienaar niet gloeit als hij preekt, steekt
hij hem niet aan tot wie hij preekt. . .*

AUGUSTINUS

*O bediening van het Woord,
gij zo gering, zo veracht,
zo zwak, zo dwaas in de ogen van mensen —
en toch geschieden zo grote dingen door u!*

LUTHER

TEN GELEIDE

Dit boek wil een handreiking bieden aan allen die, op welke plaats ook, bezig zijn in de dienst van het Woord. In een zestiental opstellen worden diverse facetten van deze dienst, inzonderheid zoals hij verricht wordt in het ambt van predikant, belicht: bijbels-theologische, kerkhistorische en praktisch-pastorale facetten.

Dat deze bundel opstellen over dienaar en bediening van het goddelijke Woord wordt aangeboden aan Ds. L. Kievit, heeft zijn speciale reden. Niet dat redactie en medewerkers op deze wijze een erezuil willen oprichten voor een gewaardeerd predikant – voor een dergelijk monument zou ongetwijfeld een andere standplaats gezocht moeten worden. Wèl dat zij zo uiting willen geven aan hun dankbaarheid voor hetgeen deze dienaar in een ruim veertigjarige ambtsperiode voor hen en vele anderen heeft mogen betekenen. Als collega en vriend, als herder en leraar, als inspirerende voorganger en geïnspireerde navolger, kortom: als *verbi divini minister*.

Graag spreekt de redactie ook op deze plaats haar dankbaarheid erover uit, dat zovelen uit de directe kring rond Ds. Kievit spontaan bereid bleken hun bijdrage te leveren. Het is een bijzondere vreugde te constateren, dat niet alleen vrienden sinds de studiejaren, maar bijvoorbeeld ook uit de gedurende zijn ministerium gestadig groeiende rij leervicarissen in de lijst van scribenten zijn terug te vinden. Met recht is zo te spreken van een *liber amicorum*, een 'vriendenboek', opgedragen aan een voor de meesten oudere, voor sommigen in het bijzonder vaderlijke en pastorale, een zeker door allen gewaardeerde vriend.

Moge óók deze bundel studies dienstbaar en vruchtbaar zijn voor allen die zich als leden van Christus' gemeente tot de dienst, en in het bijzonder tot het ministerium van het Woord, geroepen weten!

J. van Oort
A. de Reuver
M. Verduin

PROFETISCHE PREDIKING

Beata ecclesia cuius praedicator pastoralis est.

Profetische prediking, wat is dat eigenlijk? Niet zelden wordt erover gesproken als iets wat algemeen bekend is. Predikanten zullen zich geveild voelen, wanneer de gemeente het bij hen aanwezig acht. Naar ieders oordeel zal het verschijnsel eerder in de protestantse dan in de rooms- en grieks-katholieke kerken gevonden worden. Een profetische bisschop of pastoor klinkt ons bijna in de oren als een tegenstrijdigheid. Een predikant daarentegen, die nooit iets profetisch heeft, beantwoordt zeker niet ten volle aan wat de gemeente van hem verwacht.

Toch is en blijft het moeilijk om onder woorden te brengen, wat wij er onder hebben te verstaan. Waren Luther en Calvijn profetische predikers? Waren figuren als Bilderdijk en Da Costa het? En Kohlbrugge en Kuyper? Wat te denken van Spurgeon, van A. H. de Hartog, van K. H. Miskotte? Moet een profetische figuur perse een kerkelijk ambtsdrager zijn en een theoloog? Allemaal vragen, die moeilijk te beantwoorden zijn. Zonder de pretentie te voeren er volle klaarheid over te verschaffen, willen wij pogen tot iets meer duidelijkheid te komen.

Over één ding zullen wij het allen aanstonds eens zijn, namelijk dat de bakermat van de profetie gelegen heeft in het oude Israël. Om gewaar te worden, wat een profeet is in de oorspronkelijke zin des woords, zullen wij dus het Oude Testament moeten ondervragen. Zo heeft Luther het gedaan, blijkens zijn inleiding op de profeten in zijn bijbelvertaling. Ik haal er enkel passages uit aan:

'Het is voor ons een krachtige troost en een troostrijke kracht, dat wij voor ons christelijk leven zulke machtige en oude getuigen hebben. Daardoor krijgen wij de troostvolle zekerheid, dat wij door het christelijk geloof in de rechte verhouding tot God staan, in tegenstelling met alle onzuivere, valse, menselijke heiligheid en bewegingen. Want die menselijke acties lijken vaak heel wat en ze vinden veel aanhangers; het christelijk geloof daarentegen brengt het kruis met zich mee en er zijn er maar weinigen, die het aanhangen. Een versaad hart zou zich eraan kunnen ergeren en erdoor in aanvechting komen, zoals in onze tijd de Turken, de papisten (pauzegezinden) en soortgelijke sectarische groepen ons grote, geweldige bestrijding kunnen geven.

Dan komen de profeten ons te hulp; immers Petrus heeft betuigd (I Petrus 1: 11,12), dat de profeten hetgeen hun geopenbaard werd, niet aan zichzelf verkondigd hebben, maar aan ons; aan ons, zegt hij, hebben ze het verkondigd. Ze hebben ons zo gediend met hun profeteren, dat hij die in Christus' Rijk wil leven, weten kan, en zich daarnaar richten, dat hij eerst veel moet lijden, voordat hij tot de heerlijkheid komt. . .

Daarnaast tonen de profeten ons vele en grote voorbeelden van mensen, die ondervonden hebben wat het eerste gebod inhoudt; zij beelden dat op meesterlijke wijze uit met woorden en exempelen, om ons met kracht tot de vreze Gods en tot geloof aan te sporen en daarin stand te doen houden. Want naast profetie aangaande het Rijk van Christus, is al het andere wat ze geven louter voorbeeld van de wijze, waarop God met kracht en strengheid zijn eerste gebod handhaaft. Zo betekent het lezen en horen van de profeten niets anders dan lezen en horen, hoe God dreigt en troost. Hij dreigt de goddelozen, die zelfverzekerd en trots zijn; en als het dreigen niet helpt, komt Hij met straffen, pestilentie, duurte, oorlog, totdat ze te gronde gaan; zo maakt Hij het dreigement van zijn eerste gebod waar. Maar Hij troost de godvrezenden, wanneer zij zich in allerlei nood bevinden en komt tot hen met hulp en raad, door allerlei wonderen en tekenen, tegen alle macht van duivel en wereld in; zo maakt Hij ook de troost van het eerste gebod waar'.

Hoe waardevol ik deze omschrijving van de boodschap, die aan de profeten geopenbaard werd en die zij ons verkondigd hebben, ook vind, – toch heeft ze iets onbevredigends, omdat niet voldoende duidelijk wordt, waarin het profetenambt zich onderscheidde van de andere ambten, die Israël kende, als daar zijn de priester, de richter, de koning, de wetsleraar. Het is vooral dáárom voor ons belangrijk om daar enig inzicht in te krijgen, omdat het dan pas mogelijk wordt, het eigenlijke van de profetische prediking aan te duiden. In hoeverre verschilt zij van de priesterlijke, pastorale, leerstellige prediking? Is daarover vanuit het Oude Testament iets wezenlijks te zeggen?

In het boek Numeri lezen wij voor het eerst over het optreden van profeten. Dat was nog in de woestijnperiode. Het volk mort en klaagt over de eentonigheid van het manna, het brood uit de hemel, dat hun tot spijs was. Zij roepen: 'Wij denken terug aan de vis in Egypte, aan de komkommers en meloenen, het loof, de uien en het knoflook; maar nu drogen wij uit, er is in het geheel niets, wij krijgen alleen dit manna te zien' (Numeri 11 : 5). Op last van Mozes, de knecht Gods, vindt er dan een volksvergadering plaats, en daar geschiedde het, dat de Geest een aantal mannen aangordde, zodat zij profeteerden. 'Doch daarna niet meer', wordt er in de tekst bij gezegd. Wat zij gezegd zullen hebben in die samenkomst, laat zich gemakkelijk raden, ook al wordt het niet vermeld. Ongetwijfeld zullen zij hun verontwaardiging hebben uitgesproken over de schandelijke ondankbaarheid van het volk. Het is toch hemelgerend, dat men knoflook en meloenen verkoos boven de geestelijke vrijheid, en dat men bereid was om daarvoor de onafhankelijkheid prijs te geven en terug te keren naar het onmenselijke slavenhuis. Wat een nietswaardig volkje!

Men zou Numeri 11 het voorspel kunnen noemen van de geschiedenis van het profetisme in Israël. Zijn volle bloei zet eerst in met Samuël, als het volk een koning begeert. Hoe was toen de situatie?

De Here God had Samuël aangewezen als richter over Israël. Onder zijn

charismatische leiderschap werd het volk opgeheven uit zijn vernedering en teruggedleid op de weg van Gods geboden en beloften. Samuël werd echter oud en het richteramtbegon hem zwaar te vallen. Hij zag dus uit naar hulpkrachten en een opvolger. Zijn zonen Joël en Abia konden echter de verantwoordelijkheid, de lasten en voorrechten van het richteramtbegon niet dragen. Zij namen in rechtzaken geschenken aan en bogen het recht. Toen verzamelden zich de oudsten van Israël en kwamen tot Samuël met het eendrachtig begeren, dat een koning over het volk zou worden aangesteld, gelijk bij de volken rondom. Samuël beseftte, dat Israël met dit voorstel zondigde tegen de Here God; daarom was het kwaad in zijn ogen. Evenwel beval God aan Samuël, dat hij naar de stem van het volk moest luisteren en doen wat zij verlangden, ook al betoonde het zich daarin als een ondankbaar volk. Zo kwam het door Samuël's richterlijke dienst tot het koningschap in Israël.

Naar de mens gesproken gaf Israël hiermee zijn verkiezing en roeping prijs. Samuël sprak dat openlijk voor het volk uit: 'Zó zal het optreden zijn van de koning, die over u regeren zal...' (I Samuël 8 : 11 v.v.). Het volk weigerde echter naar zijn woorden te luisteren. De koning moest en zou er komen. Israël wilde een volk zijn gelijk de volken rondom. En dan toch, – de Here God bleef Israël, als zijn Eigendom en Koninkrijk (Exodus 15 : 18), trouw! Die trouw betoonde Hij in de profetie, die met de instelling van het koningschap een goddelijk begeleidingsverschijnsel en toevoegsel bij het koningsambt is geworden. Wij kunnen ons daar niet diep genoeg over verbazen. Iets dergelijks is in de geschiedenis bij geen volk aan te wijzen. De profetie vergezelde Saul, hoewel hij haar in toenemende mate ging haten en verachten. Zij was er bij David, die haar in tegenstelling met zijn voorganger eerde en gehoorzaamde. Zij is er gebleven de eeuwen door, en niet alleen in Juda, maar ook in Samaria. Het verschijnsel van het profetisme was en bleef het zichtbare en tastbare bewijs, dat de Here God het volk Israël ondanks zijn ondankbaarheid en eigenzinnigheid bleef zien als zijn Eigendom en Koninkrijk, en het bewaarde onder de vleugelen van zijn barmhartigheid, en van zijn vaderlijke tucht.

Dat Israël met de instelling van het koningschap niet verworpen is tot een werelds volk, tot een volk gelijk de volken rondom, dat is dank zij de profeten. Zijn voortbestaan als volk Gods was bij de gratie van het profetisme. En hoezeer hier sprake was van genade, pure genade, blijkt uit het feit, dat de profetie in Israël nimmer een geïnstitutionaliseerd ambt is geworden gelijk de priesters en de koningen, en daarom ook geen erfopvolging kende. Ware profeten zijn dan ook slechts bij uitzondering uit de zogenaamde profetenscholen voortgekomen. Doorgaans rezen zij op uit de anonimiteit en verdwenen zij in de anonimiteit. De wijze van optreden van de man Gods in Silo, waarover in I Samuël 2 : 27 tot 36 verteld wordt, is en blijft karakteristiek voor alle profeten. Hij komt zonder dat men weet vanwaar, en hij gaat zonder dat men weet waarheen.

Men kan daarom de profetie in Israël nauwelijks een blijvend, durend ambt

noemen. Hij is veeleer een uitzonderlijke figuur, die leeft van opdracht tot opdracht. Nimmer handelt hij op eigen gezag en spreekt hij naar eigen inzicht. Ook wordt hij niet tot profeet opgeleid. Het is altijd de Here God zelf, die hem rechtstreeks roept tot zijn dienst op het ogenblik, dat Hem goeddunkt. Dan spreekt en handelt hij als gevolmachtigde en in Gods naam. Heeft hij zijn opdracht volbracht, dan is hij er niet meer (Numeri 11 : 25). Ook op hem is van toepassing wat in de Hebreeënbrief staat van Melchizedek, namelijk dat hij was 'zonder vader, zonder moeder, zonder geslachtsregister, zonder begin van dagen of einde des levens' (Hebreeën 7 : 3).

Op grond van wat wij in de bijbelboeken I en II Samuël, I en II Koningen lezen over de opkomst en bloei van het profetisme in Israël, is het mogelijk ons een duidelijker voorstelling te maken van de functie der profeten. In onderscheid met de priesters, de koningen, de wijsheidleraars, was de profeet steeds een irreguliere figuur. Zijn gezag ontleende hij daarom niet aan zijn ambt, maar aan een strikt persoonlijke roeping van Godswegen en aan de daarmee gepaard gaande singuliere gaven. Hij kon zich niet beroepen op enige officiële instantie, als wier vertegenwoordiger hij sprak. Het tegendeel was doorgaans het geval: zijn boodschap doorkruiste de openbare mening en de uitspraken van de volksleiders. Zijn enige legitimatie was zijn boodschap: 'Zo spreekt de Here God!'

Uit de genoemde bijbelboeken kunnen wij ook aflezen, wat de oorzaak was van het optreden der profeten naast, en niet zelden tegenover, de officiële ambten. De roeping der profeten hing altijd samen met een crisissituatie. Er dreigde gevaar! Noch koning, noch priester, noch wetgeleerde waren tegen de gevaren opgewassen. Vaak onderkenden zij die zelfs niet. Aangezien nu de ambten falen en daardoor de ondergang van het volk onafwendbaar lijkt, kan alleen nog langs irreguliere weg uitredding komen. *Aux grands maux grands remèdes!* Dan is het het uur der genade voor Israël: een profeet staat op.

Men kan de profeet daarom niet beter aanduiden dan als: wachter. Zijn roeping van Godswegen is het, om het volk en zijn leidlieden te waarschuwen voor gevaar dat dreigt. Zo lezen wij het van Ezechiël: 'Na verloop van zeven dagen kwam het woord des Heren tot mij: Mensenkind, u heb Ik tot wachter over het huis Israëls aangesteld' (Ezechiël 3 : 16). En wat die opdracht behelst wordt beschreven in het 33ste hoofdstuk: 'Mensenkind, spreek tot uw volksenoten en zeg tot hen: Wanneer Ik over een land het zwaard breng, en de inwoners van dat land hebben uit hun midden iemand aangesteld, en deze ziet het zwaard over dat land komen, en blaast op de bazuin en waarschuwt het volk, - als dan iemand wel het geluid van de bazuin hoort, maar zich niet laat waarschuwen, en het zwaard komt en rukt hem weg, dan komt diens bloed over zijn eigen hoofd. Hij heeft het geluid van de bazuin gehoord, maar zich niet laten waarschuwen; zijn bloed komt over hemzelf; als hij zich had laten waarschuwen, zou hij zijn leven hebben gered' (Ezechiël 33 : 2-5).

De profeet functioneert dus steeds in een situatie van acuut gevaar. Omdat

van de officiële vertegenwoordigers van het volk niemand het gevaar onderkent, heeft de profeet, als door God aangestelde wachter, de bazuin te steken en te waarschuwen. In zulk een situatie neemt hij een sleutelpositie in. De toekomst van land en volk hangt er van af, of hij trouw is aan zijn goddelijke opdracht. 'Om Sions wil en om Jeruzalems wil' zal hij niet zwijgen; ook niet als men naar zijn stem niet wil luisteren en hem dwingt zijn onwelgevallige voorzeggingen voor zich te houden.

Zo kon het gebeuren, dat door de hovelingen en valse profeten de man Gods Micha ben Jimla op de kaak werd geslagen en opgesloten (I Koningen 22 : 22,27). De lotgevallen van de profeet Jeremia waren nog veel vernederender. Eerst wierp men hem in een put en naderhand werd hij als gijzelaar meegesleept naar Egypte om er te sterven.

Het was uit oorzaak van de gespannen situatie, waarin zij als irreguliere predikers optraden en zich als gevolmachtigden des Heren stelden tegenover de officiële ambtsdragers, dat de profeten bij uitstek de martelaars van het oude Israël zijn geweest. De Klaagliederen van Jeremia zijn er het bewijs van. Méér dan de priesters, de koningen, de wetgeleerden droegen zij de lasten en noden van het volk des Heren. De ondankbaarheid, de weerspanning, de eigenzinnigheid van Israël tegenover God kwamen op hun hoofd neer en werden aan hen gewroken.

Overduidelijk tekent zich dat lijden reeds af bij Elia. Na zijn optreden op de Karmel tegen de Baäl-priesters en de dreiging van de afgodische Izebel 'trok hij een dagreis ver de woestijn in, ging zitten onder een bremstruik en begeerde te mogen sterven, en zeide: Het is genoeg! Neem nu, Here, mijn leven. . .' (I Koningen 19 : 4,5). Niet anders verging het de profeet Jeremia: 'Ik heb niet gezeten in een kring van lachers, om uitgelaten te zijn; door uw hand was ik eenzaam neergezeten, want Gij hadt mij met gramschap vervuld. Waarom is mijn pijn altoosdurend en mijn wond ongeneeslijk, en wil zij zich niet laten helen? Gij zijt mij waarlijk als een uitgedroogde beek, water waarop geen staat valt te maken' (Jeremia 15 : 17,18).

Het zij nog eens gezegd: Men kan zich over het verschijnsel van de profetie in Israël niet genoeg verbazen. Daarin onderscheidde Israël zich van alle volken. In de profetengestalten was de Here God Israël het meest nabij. Daar lag de levensnerf van zijn bestaan, waaruit telkens nieuwe impulsen voortkwamen en in uitzichtloze situaties zich nieuwe perspectieven openden. In kritieke situaties rijzen zij opeens omhoog als een wortel uit dorre aarde. Als iedereen versaaft en faalt, nemen zij de leiding in handen, vorderen het volk en zijn leidlieden op om hen als gevolmachtigden des Heren gehoorzaam te zijn, en breken dan door alle opgeworpen barrières heen om ruim baan te maken voor Israël als Gods Eigendom en Koninkrijk.

Ieder die enigermate bekend is met de geschiedenis van het volk Gods, weet dat zich zulke situaties van gevaar en dreigende ondergang telkens hebben

voorgedaan. De namen van alle grote profeten zijn verbonden met episoden, waarin het voortbestaan van het volk op het spel stond. Wij noemen slechts Samuël, Elia, Jesaja, Jeremia in de tijd der koningen. Ook na de val van Samaria en Jeruzalem zet de profetie zich voort. Tijdens de ballingschap klonk de stem van de Tweede Jesaja en van Ezechiël. En na de periode van de ballingschap traden Haggai, Zacharia, Maleachi en Daniël als profeet naar voren.

Het is dus dankzij de profeten, dat Israël zijn weg door de geschiedenis heeft kunnen voortzetten door diepten, duisternissen en benauwenissen heen. Vijanden buiten de landsgrenzen, vijanden binnen de landsgrenzen. Verleidingen, afval, ondankbaarheid, wederspanning, verzet, – te veel om op te noemen. Leven zonder uitzicht en troost. Dan de klacht: 'Mijn weg is voor den Here verborgen, mijn recht gaat aan mijn God voorbij!' (Jesaja 40 : 27). In dergelijke crisissituaties treden de mannen Gods naar voren. 'Weet gij het niet, hebt gij het niet gehoord? Een eeuwig God is de Here, Schepper van de einden der aarde. Hij wordt noch moede, noch mat, zijn verstand is niet te doorgronden. Hij geeft den moede kracht en den machteloze vermeerderd Hij sterkte. Jongelingen worden moede en mat, zelfs jonge mannen struikelen, maar wie den Here verwachten, putten nieuwe kracht; zij varen op met vleugelen als arenden; zij lopen, maar worden niet moede; zij wandelen, maar worden niet mat' (Jesaja 40 : 28-31).

Op grond daarvan zou men de profeet een Perez-figuur kunnen noemen; iemand die heenbreekt door onoverkomelijke weerstanden en hindernissen. Hij effent in de woestijn en wildernis een baan voor de Here God (Jesaja 40 : 3v). Hij richt het uitgemergelde en zieltogende volk weer op uit het stof. Hij stelt de drieste leugenmachten te kijk als nietige creaturen. Hij doet het afgedwaalde en ingezonken volk weer terugkeren tot zijn levensbron: 'De Here, die is God! De Here, die is God!' (1 Koningen 18 : 39). Zó functioneerde de profetie in Israël.

Na wat wij in het voorafgaande naar voren gebracht hebben, moet nog een aspect van de profetie belicht worden, namelijk de verandering die zij heeft ondergaan na de ballingschap. Zó groot is die geweest, dat velen die zich met het verschijnsel van het profetisme in Israël hebben beziggehouden, van mening waren, dat met Zacharia, Maleachi en Daniël de profetie haar einde heeft gehad. Vast staat in ieder geval, dat binnen het Jodendom niet meer van profetisme gesproken kan worden. Volgens de Joodse godsdienstfilosoof Martin Buber is onder invloed van Iran de profetie verzeekt tot apokalyptiek; iets waarvan het begin al bij Zacharia en Daniël aanwijsbaar is. Terecht is de apokalyptiek binnen de synagoge afgewezen.

Onloochenbaar is, dat de profetie in de jongste geschriften van het Oude Testament verandert van karakter. Vergeleken met figuren als Samuël, Elia, Jesaja, Jeremia, Amos en Hosea is zij minder direkt bij het concrete politieke

gebeuren betrokken. Ook is zij afstandelijker ten aanzien van de geschiedenis. Zij richt zich meer op het uiteindelijke heil en op de dingen die er onmiddellijk aan voorafgaan. Een sprekend voorbeeld ervan is het veertiende hoofdstuk van Zacharia. De profetie stelt zich daar buiten het raam van de geschiedenis en overschrijdt de tijdgrens. Zij spreekt over de Dag des Heren, die zowel gericht als redding zal zijn. 'Dan zal de Here uittrekken om tegen die volken te strijden, zoals Hij vroeger streed, ten dage van die krijg. . . En de Here, mijn God, zal komen en alle heiligen met Hem. En op die Dag zal er geen kostelijk licht zijn, noch verstijving; ja, het zal één dag zijn, geen dag en geen nacht; maar ten tijde des avonds zal het licht zijn' (Zacharia 14 : 3,5,7).

In gelijke trant spreekt de profeet Maleachi: 'Want zie, de Dag komt, brandende als een oven! . . . Maar voor u, die mijn naam vreest, zal de zon der gerechtigheid opgaan, en er zal genezing zijn onder haar vleugelen' (Maleachi 4 : 1,2). En nog nadrukkelijker Daniël: 'En zie, met de wolken des hemels kwam iemand gelijk een mensenzoon. . . en hem werd heerschappij gegeven en eer en koninklijke macht. . . Zijn heerschappij is een eeuwige heerschappij, die niet zal vergaan, en zijn koningschap is een, dat onverderfelijk is. . . Velen van hen, die slapen in het stof der aarde, zullen ontwaken, dezen tot eeuwig leven en genen tot versmading, tot eeuwig afgrijzen. En de verstandigen zullen stralen als de glans van het uitspannel, en die velen tot gerechtigheid hebben gebracht als de sterren, voor eeuwig en altoos' (Daniël 7 : 13,14,; 12 : 2,3,).

Het is veelzeggend voor heel het verschijnsel van de profetie in Israël, dat zij is uitgemond in een prediking, die zich uiteindelijk losmaakt van de geschiedenis en uitstijgt boven de tijdgrens. Het houdt in, dat zij het heil van Israël, als Gods Eigendom en Koninkrijk, verplaatst naar een dag, die geen dag meer is met ochtend en avond, maar de Dag der dagen, de Dag des Heren. Hier is geen sprake van verzeeking en verval, maar van de rijkste bloei der profetie. In het uitstijgen boven de geschiedenis en de tijdgrens openbaart zij slechts, wat als uiterste mogelijkheid van den beginne reeds in haar sluimerde. Het is dan ook deze profetische overschrijding van het geschiedproces geweest, waar het Evangelie telkens naar verwijst en waarmee Christus zich tegenover de priesters en schriftgeleerden legitimeert (Mattheus 26 : 63,64).

In deze openbaring van haar diepste en rijkste mogelijkheid wordt het wezen van de profetie zichtbaar. Het blijkt nu, dat het de bijzondere roeping van de profeten is geweest gedurende alle eeuwen van Israëls gang door de geschiedenis, om temidden van de baaierd van het geschiedproces en tegenover de blinde chaosmachten, de spankracht van het godsvertrouwen tot het uiterste op te voeren en het uitzicht naar omhoog open te houden. 'Weet gij het niet? Hebt gij het niet gehoord? Is het u van den aanvang niet verkondigd? Hebt gij geen begrip van de grondvesten der aarde? Hij troont boven het rond der aarde, en haar bewoners zijn als sprinkhanen; Hij breidt den hemel uit als een doek en spant hem uit als een tent waarin men woont. Hij geeft de machthebbers over ter vernietiging. Hij maakt de regeerders der aarde tot

ijdelheid. . . Met wien dan wilt gij Mij vergelijken, dat Ik hem zou gelijk zijn? zegt de Heilige. Heft uw ogen naar omhoog en ziet: wie heeft dit alles geschapen? Hij, die het heir daarvan in groten getale uitleidt en elk daarvan bij name roept door de grootheid zijner sterkte en omdat Hij geweldig van kracht is: er blijft niet één achter' (Jesaja 40 : 21-26).

Wat godsvertrouwen, wat geloof is, dat heeft Israël geleerd van de profeten. Zij zijn het geweest, die het volk na de intocht in het beloofde land, een land overvloeiende van melk en honing, hebben ingeprent, dat het geloof verder reikt dan stoffelijke welvaart en aardse zegeningen, en dat godsvertrouwen niet afhankelijk is van rijkdom, macht en levensontplooiing. Het heil, dat Israël als Gods Eigendom en Koninkrijk in uitzicht is gesteld, overstijgt de mogelijkheden van het aardse bestaan en van de geschiedenis. Het heil is een volstrekt generzijs. Daarom: 'al zou de vijgeboom niet bloeien, en er geen opbrengst aan de wijnstok zijn, en de vrucht van de olijfbom teleurstellen; al zouden de akkers geen spijs opleveren, en de schapen uit de kooi verdreven zijn, en er geen runderen in de stallen zijn, – nochtans zal ik juichen in den Here, jubelen in de God van mijn heil' (Habakuk 3 : 17,18).

Al deze gegevens zullen wij moeten verwerken bij ons pogen, tot meer duidelijkheid te komen ten aanzien van profetische prediking. Het gevolg zal zijn, dat wij veel behoedzamer worden in de toekenning van het praedicaat 'profetisch'. Het zal ons niet zo gauw meer overkomen, dat wij het profetische element beschouwen als een wezenlijk aspect van alle prediking. Alsof prediking zonder profetische begeesting tekort zou schieten in haar opdracht. En alsof er niet ook pastorale, priesterlijke prediking zou zijn, die even noodzakelijk en rechtmatig is als profetische prediking. Men zou zelfs kunnen stellen, dat die stichtelijker, inniger, nabijer is. Méér dan profetische prediking is zij voor de gemeente het dagelijks manna, teerkost onderweg. Haast ben ik geneigd om de profetische prediking te karakteriseren als een koortsverschijnsel in tijden van geestelijke verworping en gevaar.

Niet zelden ligt in het roepen om profetische prediking een duidelijke miskenning en onderschatting van de pastorale prediking, een hang naar het bijzondere en pikante. Priesterlijke prediking kent toch zeker ook haar begeesting. Ook zij put uit de overvloedige rijkdommen van het Woord Gods. De kerkgeschiedenis kent voorbeelden te over: een grote wolk van getuigen!

Pastorale, priesterlijke prediking bouwt de gemeente doordat zij lerend, vermanend en troostend is. Dankzij haar houdt de gemeente het leven. Daarom moet zij duurzaam zijn. Profetische prediking is echter niet duurzaam, maar uitzondering. Zoals de profeten in Israël geen durend ambt hadden, maar irregulier waren, zo is ook de profetische prediking exceptioneel. Zij kan, evenmin als het profetisme in het Oude Testament, geïnstitutionaliseerd worden. Zij is slechts voor een tijd, en 'daarna niet meer' (Numeri 11 : 25).

Het is en blijft dan ook onmogelijk voor enige kerk, om de profetie voor

zich op te eisen en evenzeer om in de kerkorde een vaste plaats voor haar in te ruimen. Het Montanisme (een fanatieke, enthousiaste stroming in de Oude Kerk, die een spoedig einde der wereld en een daarop volgend duizendjarig rijk verwachtte), de Wederdopers en de Pinkstergroepen hebben het wel geprobeerd, maar het is op een mislukking uitgelopen. Ook onze gereformeerde vaders hebben een poging in die richting ondernomen, maar wat zij in de Wezelse Artikelen hebben vastgelegd is meer de omschrijving van de catecheet en leraar dan dat er iets in te herkennen valt van het authentieke profetisme.

Vooronderstelling van profetische prediking is, dat de prediker een singulier begaafde figuur is en dat zijn prediking irregulier is. Zijn enige legitimatie is het feit dat het een tijd van afval en van geestelijke en zedelijke verworping is; en dat hij spreekt en handelt vanuit een strikt persoonlijke roeping. Zijn optreden betekent dus een crisissituatie, een uitzonderingstoestand. Nood breekt wet! Het uur van gevaar is tegelijk het uur van genade. Dat is de reden, waarom wij tevoren de profetische prediking karakteriseerden als een koortsverschijnsel in een tijd van dreigende ondergang.

Eenzelfde terughoudendheid zullen wij in acht moeten nemen, als wij pogen de inhoud van profetische prediking te omschrijven. Het is namelijk niet de opdracht van een profetisch prediker om de kardinale geloofstukken in vaste volgorde de gemeente voor te leggen en pastoraal toe te passen; evenmin om de eerste beginselen te onderwijzen (Hebreeën 5 : 12v). Neen, zijn bijzondere roeping is het om in crisissituaties de Waarheid Gods te stellen tegenover alle valse, misleidende, gevaarlijke dwaalleer, die zowel het eenvoudige volk als de geestelijke leidlieden in haar greep tracht te krijgen.

Men zou de profetische prediking daarom wat betreft haar inhoud kunnen omschrijven als een daad van belijden, dat wil zeggen: het openlijk uitkomen voor die aspecten van de Waarheid, die in de officiële kerk door de reguliere ambten verzwegen, miskend en onderdrukt worden. Guillaume Groen van Prinsterer heeft dat in één van zijn geschriften treffend onder woorden gebracht: 'Het belijden, waarin de kracht des christelijken geloofs zich openbaart, ligt niet altijd in het getrouw opzeggen van al de Artikelen des geloofs; niet altijd in een onvoorwaardelijk onderschrijven van de Symbolische Schrift; zelfs niet in een prediking waarin geen enkel woord aangetroffen wordt dat den meest regtzinnigen keurmeester ergeren zou. Het belijden is het uitkomen voor de waarheid op het punt waar de verdediging bezwaar heeft, waar het belijden met lijden vergezeld is. Gelijk de aanval het kritieke punt wijst, zo volgt uit den aard der verloochening de aard der belijdenis welke, naar de verschillende omstandigheden, in ieder tijdgewricht den gelovigen voegt. Door zodanig belijden alleen is het dat de Kerk wordt behouden en dat de waarheid, in den strijd zelve telkens ontwikkeld en bevestigd, over de dwaling, in de veelsoortigheid van haar vijandige vormen, triomfeert. Altijd één waarheid is er, wier belijdenis, terwijl men aan de ganse waarheid vasthoudt, speciaal belang heeft; tegen Arius de Godheid van den Heer; tegen Pelagius de

vrije genade; tegen de Roomse Kerk de rechtvaardiging door het geloof alleen; tegen de Remonstranten de Souvereiniteit Gods. Ten aanzien telkens van die waarheid is plichtsbetrachting en moedbetoon aan de orde van de dag. Zoudt gij de onversaagdheid roemen van de wachter, die overal bij de hand is, behalve waar de vijand zich bevindt? Zoudt gij hogen dunk hebben van de oprechtheid en ijver van hen die in elk gevaar der Kerk met de meeste vrijmoedigheid uitkomen voor alle waarheden, met uitzondering der éne welke bedreigd wordt? Breng dit over op onze tijd. . . ' (*Het Nederlandsche Zendelinggenootschap*, 1848, blz. 139v).

Op grond hiervan kan men profetische prediking eenzijdig noemen. Het is echter geen eenzijdigheid, die voortkomt uit persoonlijke voorkeur en individuele willekeur. Verre van dien! Zij vloeit voort uit het feit, dat profetische predikers geen regulier ambt dragen, maar grenswachters zijn die hun bijzondere roeping ontleen aan een crisissituatie. Hun kracht ligt niet in hun alzijdigheid, doch in hun eenzijdigheid. Hun taak is het om openlijk stelling te nemen tegenover acute gevaren en eigentijdse dwalingen, die de gemeente dreigen af te brengen tot een ander evangelie, dat geen Evangelie is. Hun eenzijdigheid is het uitkomen voor de waarheid op het punt, waar de verdediging bezwaar heeft en waar het belijden met lijden gepaard gaat.

Dit voert ons tot een derde aspect van de profetische prediking. Zij die er van Godswege toe geroepen zijn, staan in een spanningsveld, waar als in onweer polaire tegenstellingen zich ontladen. Niet alleen de vijandschap van de leugenmachten, maar ook de weerstrevendheid, de ondankbaarheid en de hoogmoed van het afgedwaalde volk Gods komen op hun hoofd neer. Zij worden bejegend als de profeet Elia door Achab: 'Zijt gij daar, gij, die Israël in het ongeluk stort?' (1 Koningen 18 : 17).

Het spreekt vanzelf, dat de eenzijdigheid, die noodzakerlijkerwijs de profetische prediking kenmerkt, gebruikt zal worden als argument om zich aan de ernst ervan te onttrekken. Men stelt die eenzijdigheid voor als individualistische willekeur, als overdrijving, als dweperij.

Daarnaast tracht men het gezag van de profetische prediker te ondermijnen door diens persoonlijke, irreguliere roeping te stellen tegenover het kerkelijk erkende, officiële ambt en hem onder verdenking te brengen van zelfinbeelding, hoogmoed en rebellie. Hoe zou een eenling het gelijk aan zijn kant kunnen hebben tegenover de overweldigende meerderheid en het gezag van kerkelijke vergaderingen? Op die wijze kapselt men zich in met behulp van voze verontschuldigungen, om gevrijwaard te zijn voor de vermaningen, waarschuwingen en beschuldigingen van de profetische prediking. Net als in Jeremia's dagen wordt geroepen: 'Des Heren tempel, des Heren tempel, des Heren tempel is dit!' (Jeremia 7 : 4).

Zo leeft elke profetische prediker in meerdere of mindere mate onder de dreiging van het martelaarschap. De strijd tussen Geest en vlees, tussen Waarheid en leugen, wordt op zijn hoofd uitgevochten. Met zijn leven staat hij vol-

op in de branding van de tijd. Zie de roeping van Jeremia (Jeremia 1 : 13-19).

En daarmee is tevens de functie van de profetische prediking naast, soms ook tegenover, de reguliere ambten duidelijk geworden. Hij is evenals de oudtestamentische profeten door de Here God aangesteld om grenswachter te zijn. Dat er tot op vandaag nog een christelijke kerk is in deze lage landen; dat zij niet verzwolgen is in de kolkende zee van de nietsontziende geschiedemismachten; dat de Waarheid Gods in haar niet geheel en al het onderspit heeft moeten delven tegenover de dристheid en het raffinement van de leugen; dat er gelijk eertijds in Israël nog een heilige Rest is overgebleven, die zich Gods Eigendom en Koninkrijk mag weten; – waaraan is dat anders te danken dan aan het feit, dat de Here God in tijden van grote afval en diepe ingezonkenheid steeds mannen en vrouwen heeft verwekt, die als een herleeft Elia of Jeremia de stem Gods weer hoorbaar maakten, en die het hart van het volk terugleidden tot zijn Schepper en Verlosser!

Zeker is het waar, wat beleden wordt in de Nederlandse Geloofsbelijdenis, dat 'de heilige kerk van God bewaard, of staande gehouden wordt tegen het woeden der gehele wereld. . .' (Artikel 27). Maar de wijze, waarop Hij dat doet, is meestentijds door middel van de profetische prediking. Zij is het, die het geloof opwekt uit de sluimer en ijdele dromen. Zij leidt het heen door de grootste weerstanden. Zij laat zien, dat bij God alle dingen mogelijk zijn: 'Met U immers loop ik op een legerbende in en met mijn God spring ik over een muur' (Psalm 18 : 30).

Zo blijkt dit de functie te zijn van de profetische prediking: Als het geloof ingesponnen dreigt te raken in vaste systemen; als het verstard dreigt te worden in de ideeën en denkpatronen van de openbare mening; als het acute gevaar dreigt van een ideologische inkapseling van het Evangelie, – dan is het de roeping der profetische predikers om koste wat het koste het uitzicht omhoog open te houden. Men zou daarom de profetische prediking kunnen aanduiden als het laatste bastion, door God in stand gehouden, waar de christelijke gemeente nog steun en stut vindt als de reguliere ambten falen en de kudde verstrooid raakt. Zó was het in Israël. Zó is het nu nog!

Dat er tot op vandaag nog een christelijke kerk is; dat zij niet verzwolgen is in de kolkende zee van de grillige geschiedemismachten; dat de Waarheid Gods niet geheel en al het onderspit heeft hoeven delven tegenover de dристheid en het raffinement van de leugen; dat er nog een heilige Rest is overgebleven, die de knie voor Baäl niet heeft gebogen, – dat is te danken aan de profetische prediking! Niet alleen geldt dat van de Hervormde Kerk, het geldt ook van de afgescheiden kerken. Het geldt niet alleen van de protestantse kerken, het geldt ook van de katholieke kerken.

Hoe belangrijk ook de reguliere ambten mogen zijn; hoe belangrijk de pastorale, priesterlijke, leerstellige prediking; hoe belangrijk de confessie en de kerkorde; – zij zijn geen waarborg voor het geestelijk voortbestaan van het

volk Gods. Noch episcopaat, noch presbyteriaat garanderen het. Evenmin orthodoxie, formulierendwang en leertucht. Zowel de geschiedenis van het volk Israël als de kerkgeschiedenis bewijzen het. De meest recente voorbeelden ervan in onze nabije omgeving zijn de teleurstellende ervaringen opgedaan in de Hervormde Kerk met de nieuwe kerkorde van 1951 en de ontmanteling van de Gereformeerde Kerken, die tot voor kort golden als een confessioneel bastion.

Alleen in de profetische prediking is het voortbestaan van de kerk gewaarborgd. Maar . . . geen kerk is er, die de profetie voor zich kan opeisen. Zij is niet durend, en daarom niet te institutionaliseren. Zij is genade, pure genade, en mitsdien irregulier, dat wil zeggen: noch dogmatisch, noch kerkordelijk vast te leggen. Niemand beschikt erover. De Here God in soevereine vrijheid verwekt haar, gordt haar, bepaalt de tijd van haar komen en gaan. 'De wind blaast, waarheen hij wil, en gij hoort zijn geluid, maar gij weet niet, vanwaar hij komt of waar hij heen gaat: zó is een ieder, die uit den Geest geboren is' (Johannes 3 : 8).

Zó is het geweest in het oude Israël. Zó was het in de Middeleeuwen en de Hervorming, in Oost en West, in Europa en Amerika. Zó heeft Israël het koningschap en de ballingschap overleefd. Zó de kerk de pauselijke hiërarchie, de scholastiek, de verlichting, de revolutie en de romantiek. En zou het nu anders zijn? Zou tegenover de technocratie, de saecularisatie, het marxisme en het nihilisme de hand des Heren verkort en de Geest Gods krachteloos geworden zijn? Zou er thans geen soulaas meer zijn?

Luther zegt: 'Dan komen de profeten ons te hulp; immers Petrus heeft bevestigd (1 Petrus 1 : 11, 12), dat de profeten hetgeen hun geopenbaard werd, niet aan zichzelf verkondigd hebben, maar aan ons; aan ons, zegt hij, hebben ze het verkondigd.' Als dat dan waar is, waarom zouden wij dan zeggen: Mijn weg is voor den Here verborgen en mijn recht gaat aan mijn God voorbij? Ook ons geldt het woord van Jesaja: 'Weet gij het niet, hebt gij het niet gehoord? Een eeuwig God is de Here, Schepper van de einden der aarde. Hij wordt noch moede noch mat, zijn verstand is niet te doorgronden. Hij geeft den moede kracht en den machteloze vermeerderd hij sterkte. Jongelingen worden moede en mat, zelfs jonge mannen struikelen, maar wie den Here verwachten, putten nieuwe kracht; zij varen op met vleugelen als arenden; zij lopen, maar worden niet moede; zij wandelen, maar worden niet mat' (Jesaja 40 : 28-31).

CALVIJN EN DE PINKSTERPREDIKING

De bestudering van de prediking van Calvijn

Het is merkwaardig gegaan met de bestudering van Calvijn. Men heeft gemeend in de *Institutie* de hele Calvijn te hebben, terwijl hijzelf nadrukkelijk verklaarde de *Institutie* te bedoelen als een toegang tot de Schrift, zodat hij in zijn commentaren geen dogmatische uitweidingen behoefde te maken.¹ Eerst langzamerhand heeft men de betekenis van Calvijns commentaren evenals van zijn omvangrijke briefwisseling ontdekt. De bestudering van Calvijns prediking is lange tijd verwaarloosd door de onderzoekers. Zo ook door de uitgevers van zijn verzamelde werken, die de preken stiefmoederlijk hebben verdeeld. Terwijl Calvijn gerekend moet worden tot de allergrootste homileten van de kerk en hij zichzelf in de eerste plaats als dienaar van het goddelijke Woord beschouwde.

Op internationaal niveau zijn het Erwin Mülhaupt² en T. H. L. Parker³ geweest, die op overtuigende wijze het belang van Calvijns prediking hebben aangetoond. Ten onzent hadden al veel eerder Biesterveld⁴ en Van der Vegt⁵ hierop gewezen. Dankbaar⁶ en Veenhof⁷ schreven waardevolle bijdragen, zo ook onlangs Exalto⁸.

Momenteel zijn het vooral de franse calvinologen Rodolphe Peter⁹ te Straatsburg en Richard Stauffer¹⁰ te Parijs, die ons met hun studies over de

¹ O.S. III, 6 'Iohannes Calvinus Lectori'.

² Erwin Mülhaupt, *Die Predigt Calvins. Ihre Geschichte, ihre Form und ihre religiösen Grundgedanken*, Berlin 1931.

³ T. H. L. Parker, *The Oracles of God. An introduction to the Preaching of John Calvin*, London 1947.

⁴ P. Biesterveld, *Calvijn als Bedienaar des Woords*, Kampen 1897.

⁵ W. H. v.d. Vegt, 'Inleiding' in: *Het gepredikte Woord. Preeken van Johannes Calvijn*, deel I, Franeker z.j., 1-73.

⁶ W. F. Dankbaar, 'Hoe preekte Calvijn?' in: *Kerk en Eredienst* (1948), 17-26.

⁷ C. Veenhof, 'Calvijn en de prediking' in: *Zicht op Calvijn*, Amsterdam 1965, 47-101.

⁸ K. Exalto, 'Calvijns prediking', in: *Transponeren*, Kampen 1982, 77-114.

⁹ Rodolphe Peter, *Introduction aux Sermons sur les livres de Jérémie et des Lamentations*, S.C. VI, p. I-LXII; idem, 'Jean Calvin prédicateur' *Revue d'histoire et de philosophie religieuses* 52 (1972), 111-117; idem, 'Rhétorique et prédication selon Calvin', *RHPR* 55 (1975), 249-272; idem, 'Genève dans la prédication de Calvin', in: *Calvinus Ecclesiae Genevensis Custos* (vient de paraître).

¹⁰ Richard Stauffer, *Dieu, la création et la Providence dans la prédication de Calvin*, Berne 1978; idem, 'Un Calvin méconnu, le prédicateur de Genève' in *Bulletin de la société d'histoire du protestantisme français CXXIII* (1977) 184-203; idem, 'L'homilétique de Calvin', in: *Interprètes de la Bible. Études sur les Réformateurs du XVIe siècle. Théologie Historique no 57*, Paris 1980, 167-181; idem, 'Les discours à la première personne dans les sermons de Calvin', in: *Interprètes de la Bible*, 183-223; idem, 'Quelques aspects insolites de la théologie du premier article dans la prédication de Calvin', in: *Interprètes de la Bible*, 225-248, ook in: *Calvinus Ecclesiae Doctor*, Kampen 1978, 47-68.

prediking van Calvijn verrijken en daarmee een belangrijke correctie aanbren- gen op het gangbare Calvijnbeeld. Hun arbeid toont aan, dat hier nog een be- langrijk terrein braak ligt.

Denis Raguenier

Dat zovele van Calvijns preken, die hij – na gedegen exegetische en medita- tieve voorbereiding – improviseerde, bewaard bleven, danken wij aan de arbeid van de stenografen. Sinds 1545 was men begonnen Calvijns preken ste- nografisch op te nemen¹¹, maar Calvijn was er niet erg tevreden over.¹² De ste- nograaf, een zekere 'Iacques', had wel een paar zinnen goed, maar het geheel liet te wensen over. Misschien zou er mettertijd iemand komen, die er meer ge- schikt voor was. Inderdaad meldt Calvijns biograaf, Nicolas Colladon, dat sinds 1549 Denis Raguenier belast is met het stenografisch opnemen van Cal- vijns preken.¹³ Hij was in staat Calvijns preken woord voor woord vast te leg- gen. Raguenier, die als vluchteling begin 1549 naar Genève kwam, werd na een proeve van bekwaamheid als snelschrijver, hiervoor aangesteld en betaald door een college van diakenen voor de arme vluchtelingen te Genève. De op- brengst van de preken, die in druk uitgegeven werden, ging naar 'les diacres de la Bourse française'. Onder leiding van Raguenier werkte weldra een hele groep. Slechts bij hoge uitzondering heeft Calvijn zelf preken uitgegeven. In 1552 bewerkte hij vier preken voor de pers.¹⁴ Over het algemeen was Calvijn geen voorstander van het uitgeven van preken, al heeft hij zich er niet tegen verzet, waarschijnlijk vanwege het goede doel van de opbrengst. Hij wenste, dat zijn preken niet verder kwamen dan zijn 'bergerie' (schaapskooi) en hem ontbrak de tijd om de uitgesproken preken na te zien en voor publicatie gereed te maken.

De historicus prefereert natuurlijk de 'ipsissima vox', de stem van Calvijn zelf, boven een herziene editie, ook al heeft de auteur daar zelf de hand aan gelegd.

Denis Raguenier, die eind 1560 of begin 1561 overleed, heeft met grote trouw zijn werk verricht. Alleen moest hij soms door ziekte verstek laten gaan. Zo deelt hij mee, dat een deel van de preken over Jona, die over Nahum en de eerste vier hoofdstukken van Daniël niet opgeschreven zijn, omdat hij ziek was.

¹¹ C.O. 12.540 Calvijn aan de Falais, 16 juni 1547.

¹² C.O. 32.449/450 'Notice Préliminaire. Sermons sur les Psaumes'.

¹³ C.O. 21.70 'Vie de Calvin'. Zie ook: Avertissement des diacres dans l'édition des sermons de Calvin sur le Deuteronome, Genève, 12 février 1567 in: *Registres de la Compagnie des Pasteurs de Genève, t. IV*, Genève 1974, 454 s.

¹⁴ C.O. 8.369-452 'Quatre sermons traictens des matières fort utiles pour nostre temps, avec briefve exposition du Psaume 87'.

De ongelooflijke geschiedenis van de manuscripten

De homiletische arbeid van Calvijn is buitengewoon groot geweest. Jaar- lijks hield hij tegen de 200 preken naast een kleine 200 bijbellezingen en colle- ges. Men kan het aantal preken, dat Calvijn heeft uitgesproken, op ca. 4000 stellen. De stenografen-groep van Denis Raguenier heeft gewerkt van 1549 tot 1564 en heeft ca. 2500 preken in manuscript achtergelaten.

In het Corpus Reformatorum zijn er 873 gepubliceerd en tot nu toe in de Supplementa Calviniana (S.C.) 227 preken. Er wachten nog 442 preken in ma- nuscript op publicatie.

Volgens een catalogus van 1697 waren er om die tijd in Genève nog 48 ma- nuscriptbanden aanwezig. In de franse tijd zijn in Genève de manuscript- banden van Raguenier verdwenen, waarvan er maar enkele zijn teruggevon- den.¹⁵ De Geneefse predikant en bibliothecaris, Jean Senebier (1742-1809), heeft ze in 1805 voor oud papier verkocht aan de boekhandelaar Gaspar Joel Mangez. Hij had de opdracht de bibliotheek te ontdebelen, d.w.z. alle twee- de exemplaren van een bepaald werk uit de bibliotheek te verkopen, en hij heeft er de manuscriptbanden aan toegevoegd. Men hechtte er toen geen groot gewicht aan, omdat het geen handschriften van Calvijn zelf betrof, waarvan men in de bibliotheek een aanzienlijk aantal had. Verder waren ze moeilijk, om niet te zeggen onmogelijk te ontcijferen. Misschien heeft men ook ge- dacht, dat men met de commentaren en preken met dubbele exemplaren te maken had.

In 1823 ontdekten twee theologische studenten: Guillaume en Adolphe Monod bij een opkoper acht manuscriptbanden, die zij kochten voor het ge- wicht van het papier en aan de bibliotheek aangeboden hebben. Een paar jaar later werden er nog twee banden aan toegevoegd. Nog twee andere banden kwamen te voorschijn in Londen bij de veiling van de boeken van Prof. Jean Pierre Maunoir. In 1879 en 1887 werden een dertiende en veertiende band aan de bibliotheek geschonken. In 1957 kwam nog een band te voorschijn in een bibliotheek te Oxford en een band in Londen.

Door deze ongelooflijke geschiedenis zijn er ca. 1000 preken van Calvijn ver- loren gegaan en het is niet te verwachten dat er na de uitgebreide speuracties van Erwin Mülhaupt en Bernard Gagnebin nog vele te voorschijn zullen kom- men, al valt dit nooit met zekerheid te zeggen.

De uitgevers van het Corpus Reformatorum hebben alleen de 873 reeds in druk uitgegeven preken opgenomen. De nog resterende verzameling hand-

¹⁵ Erwin Mülhaupt, 'Wird sich das Schicksal der ungedruckten Calvinpredigten wenden?' in: *Reformierte Kirchenzeitung* 97 (1956), 283-288, 310-316; Bernard Gagnebin, 'L'incroyable Histoire des Sermons de Calvin' in: *Bulletin de la société d'histoire et d'archéologie de Genève X* (1955), 311-334; bijgewerkte versie van hetzelfde artikel: 'L'histoire des manuscrits des sermons de Calvin', S.C. II, Neukirchen 1961, XIV-XXVIII; *Der Prediger Johannes Calvin, Beiträge und Nachrichten zur Ausgabe der Supplementa Calviniana*, Herausgegeben von Karl Halaski, Neukir- chen 1966.